

W.A. MOZART EN EEN GENTS ORGEL

In het museum ingericht in het geboortehuis van Mozart in de Getreidegasse te Salzburg ligt een kaart van Europa, waarop de steden zijn aangeduid, die door Mozart werden bezocht op zijn reizen door Europa. Bij deze steden is ook Gent vermeld. Inderdaad, Mozart verbleef te Gent in 1765.

Wolfgang Amadeus Mozart werd geboren te Salzburg op 27 januari 1756. De jonge Mozart gaf blijk van een uitzonderlijke muzikale aanleg : nauwelijks drie jaar oud speelde hij reeds op het klavecimbel. In 1763 bespeelde hij meesterlijk het klavecimbel, het orgel en de viool. Dit jaar ook trad hij op in het keizerlijk paleis te Wenen. Daarna maakte vader Mozart met zijn dochter Nannerl en met Wolfgang een drie jaar lange tocht door Europa. Na een verblijf van een jaar te Londen, waar hij aan het hof optrad, keerde de familie Mozart terug naar Salzburg over Calais, Rijsel, Gent, Antwerpen, Rotterdam, Den Haag, Amsterdam. In het boek "Reise-aufzeichnungen" schrijft vader Leopold Mozart :

a Gent
Logé à St. Sebastien. auf dem Parade Platz.
auf dem Thurm die Stadt übersehen. Den Carillon betrachtet, und ein paar Kirchen besehen.
a Antwerpen

"A Gent. Logé à St. Sebastien auf dem Parade Platz.

Auf den Thurm die Stadt übersehen. Den Carillon betrachtet und ein Paar Kirchen besehen".

Mozart verbleef dus in het Sint-Sebastiaanhotel op de Kouter; uit een brief van vader Mozart aan zijn vriend Hagenauer blijkt, dat de jonge Mozart in 1765 te Gent speelde op het orgel in het Baudelooklooster op 5 september. Dit orgel werd gemaakt door de Gentse orgelbouwer Van Peteghem en werd geplaatst in 1765.

Mozart schreef 21 opera's. Voor de belangstellenden willen we de data meedelen van de eerste opvoering van enkele werken van Mozart te

Gent :

Don Giovanni (geschreven in 1787) te Gent 5 november 1806

Le Nozze di Figaro (geschreven in 1786) te Gent 29 november 1822

Die Entführung aus dem Serail (geschreven in 1781-82) te Gent in 1830

Die Zauberflöte (geschreven in 1791) te Gent in 1830.

Gent 1819. Tijdens de Franse overheersing werden de kloosters gesloten en de Baudelooabdij werd eigendom van de stad. In 1797 werd door Ch. Van Hulthem een bibliotheek opgericht, die werd ondergebracht in een deel van de Cisterciëzenabdij. Na de oprichting van de universiteit werd de bibliotheek te klein; de stad besloot het orgel te verkopen. Het werd te koop aangeboden voor 6200 gulden.

“Het zou veertig registers bevatten, elk register à f 100.-, terwijl blaasbalgen (vier stuks), kast- en snijwerk samen f 2200.- zouden moeten opbrengen. De “Commissie tot de Kerkelijke zaken” te Vlaardingen voelde wel voor aankoop van het instrument. In een niet ondertekende en ongedateerde brief brachten twee deskundigen, door genoemde commissie kennelijk daartoe aangezocht, verslag uit omtrent het orgel. Volgens hen bedroeg het aantal registers niet 40 maar 32. “Echter heeft het echo-klavier, door deszelfs korthed, in plaats van 7 maar 4 heele registers, waardoor dit orgel in effectie niet meer dan 29 hele registers heeft; ook heeft het pijpwerk van dit klavier, als maar 3 octaven (en geen vier) groot zijnde, zeer veel minder waarde als andere registers, uithoofde het zwaarste pijpwerk gemist wordt”. De vier blaasbalgen werden te klein bevonden, terwijl de kast van het hoofdwerk geheel ongeschikt werd geacht om in de andere kerk overgeplaatst te worden. Ook de lade van het echo-werk kon niet gebruikt worden, en wel om bovengenoemde reden.

Bleven dus over : het pijpwerk, de laden van Manuaal en Positief, regeerwerk van beide werken, de kast van het Positief, deze laatste “zo verre zulks bruikbaar is”, tenslotte “het oxaal zo als het uit de grond opkomt, opgang of trap”. Dit alles werd getaxeerd op f 3200.-. Uit het bovenstaande is duidelijk dat de verkoper één en ander zo gunstig mogelijk voorstelde, de eventuele gegadigde het zo kritisch mogelijk beoordeelde. Het registraantal van 40 werd kennelijk verkregen door alle halve stemmen te tellen + nog enige niet klinkende registers als b.v. tremulanten. Telde men alle hele en halve stemmen bij elkaar dan kwam men aan 32. De onderzoekers besloten hun schrijven met de opmerking, dat het raadzamer is een geheel nieuw dan een vermaakt orgel te kopen.

De Vlaardingse commissie reflecteerde desondanks en nam het orgel tenslotte voor de prijs van f 3600.- van de stad Gent over. Uit een schrijven van 11 mei 1819 van de hand van Burgemeester en Schepenen van Gent blijkt nog dat de stad Lessen (Lessines) in Henegouwen belangstelling voor het orgel had. Op 19 mei 1819 werd de koop ge-

sloten met dien verstande, dat voorlopig f 2600.- werd overgemaakt. P. Van Peteghem, "wijnkoper agter Sint megiels kerk te Gend" stelde zich garant voor de overige f 1000.-" (2)

Zo verhuisde het Gents orgel in 1819 naar de grote Kerk van de Nederlands Hervormde Gemeente te Vlaardingen. Voor de demontage, ombouw en plaatsing te Vlaardingen werd de beroemde orgelmaker A. Meere (1761-1841) aangesteld. In 1823 was dit werk klaar. Het orgel onderging nu en dan een grote schoonmaak en soms een gedeeltelijke verbouwing zoals in 1844, 1865 en 1935. In 1965 was een algehele en grondige restauratie van het kerkgebouw noodzakelijk. Het orgel werd gededemonteerd. Een onderzoek door een adviescommissie in 1971 toonde aan, dat reconstructie van de toestand 1763-1822 niet alleen mogelijk was, maar de gelegenheid zou bieden een voor Nederland uniek orgel te creëren. De restauratie van het orgel werd toevertrouwd aan de orgelmakers Gebrs. Vermeulen te Weert in Nederlands Limburg, en wel omdat de orgelmakers Vermeulen een rijke ervaring hadden op het gebied van restauratie van oude Zuidnederlandse orgels. Hans van der Harst, adviseur bij de restauratie van het orgel, schrijft :

"Nu het grote werk voltooid is, is duidelijk dat Nederland 'n uniek orgel rijker is geworden. Uit de restauratie en reconstructie van laden en mechaniek van het oudewerk is een instrument te voorschijn gekomen, dat door zijn omvang en speelaard ongekende mogelijkheden biedt. Door zijn klavieromvang wordt het mogelijk, een hoeveelheid orgelliteratuur te vertolken, waarvan de laagste tonen beneden groot C gelegen zijn; dit geldt voor een aantal oud-Engelse, oud-Vlaamse en enkele oud-Franse werken. De zeer soepele speelaard maakt het mogelijk, oud-Franse, oud-Vlaamse, kortom, de meer op het clavecymbel georiënteerde orgelmuziek te vertolken.

Het is ondoenlijk, de vele facetten van het orgel te beschrijven. Prachtig zijn de zilveren prestanten, culminerend in een duidelijk plenum van het positief, een iets meer ingetogen hoofdwerksplenum; de aliquoten nodigen uit tot eindeloze variaties. Slank en hoogst elegant zijn de fluiten, speels het toch typisch Hollandse bovenwerk met zijn fraaie Flageolet- en Carilloncombinaties. De combinaties van tongwerken en cornetten leveren grandioze Grand-Jeux klanken" (2).

Het gerestaureerde orgel werd plechtig in gebruik genomen op 23 november 1972. Het programma van het concert vermeldde onder meer het werk "Acht variaties over "Laat ons juichen Batavieren". Dit werk werd op negenjarige leeftijd gecomponeerd door Mozart, kort nadat hij het orgel te Gent bespeeld had. Het lied was vervaardigd door de hofcomponist Chr. Ernst Graaf ter gelegenheid van de 18e verjaardag van Prins Willem V op 7 maart 1766.

Om te eindigen moeten we nog het een en ander vertellen over de orgelbouwers Van Peteghem.

Pieter Van Peteghem de Oude werd geboren te Wetteren op 24 januari

1708. In 1723 kwam de Antwerpse orgelbouwer Davidt te Wetteren een orgel plaatsen en logeerde bij de familie Van Peteghem. Getroffen door de aanleg van de jonge Pieter nam Davidt hem in dienst. Na de dood van zijn eerste leermeester rond 1725, zette Van Peteghem zijn studie verder onder de leiding van de bekwame Forcivil, die zich te Brussel had gevestigd. Na de dood van Forcivil leidde Van Peteghem een tijd de werkplaats en onder zijn leiding werden de orgels in de Sint-Pauluskerk te Antwerpen, in de Sint-Gudula-kerk te Brussel en in de kerken te Beveren en Kruibeke geplaatst. In 1733 vestigde Van Peteghem zich te Gent voor eigen rekening. Met hem begint de bloeiperiode van de orgelbouw in Vlaanderen. E. Gregoir schrijft : "On peut le dire hardiment, sous le rapport de la solidité aucun facteur en Belgique n'avait pu égarer les orgues sorties des ateliers de M. Van Peteghem. Ces instruments peuvent encore aujourd'hui servir de modèle aux jeunes gens qui se destinent à la carrière de la facture d'orgues". De Aenwyzèr voor Gent voor 1773 vermeldt Van Peteghem in de Drapstraat. Het is onmogelijk een lijst te geven van de honderden orgels, die door Van Peteghem werden gebouwd of verbouwd. Enkel de orgels, te Gent kunnen we vermelden :

1742 : Sint-Martinuskerk Akkergem (18 registers)

1742 : Begijnhof : klein orgel

1758 : Augustijnerklooster (vernietigd door brand in 1837)

1755 : Dominikanerkerk : hersteld

1765 : Baudelookerk (thans te Vlaardingen)

1766 : Sint-Michielskerk : aangevuld met kromhoorn

1767 : Sint-Baafskerk : verbouwing

1772 : Nieuwenbosabdij.

Een van de beste orgels van Van Peteghem bevindt zich thans in het seminarie Bonne Espérance te Binche. Het telt veertig registers en drie klavieren; het werd oorspronkelijk geplaatst in de abdij te Affligem, na de afschaffing van de abdij werd het orgel eerst overgebracht naar Doornik en daarna naar Bonne Espérance. Voor de herstelling van het orgel te Vlaardingen werd een hoeveelheid authentiek Van Peteghem-pijpwerk van Bonne Espérance ontleend, zodat ontbrekende elementen als o.m. tongwerken exact konden worden nagemaakt. (volgens G. Potvlieghe werd het orgel te Bonne-Espérance gebouwd door Lambertus Van Peteghem)

Pieter Van Peteghem de Oude overleed te Gent op 4 juni 1787. Zijn oudste zoon Van Peteghem Egidius Frans werd geboren te Gent op 27 maart 1737; hij vestigde zich in de Veldstraat. Hij bouwde of verbouwde een 35 orgels, waaronder het orgel te Sint-Denijs-Westrem. In 1777 bouwde hij het orgel voor de Sint-Rombautskathedraal te Mechelen.

Ed. Van Peteghem overleed te Gent op 5 maart 1797.

Zijn broer Van Peteghem Lambertus Benoit werd geboren te Gent op 5 maart 1742; hij werkte bij zijn vader. Een twintigtal orgels zijn gebouwd door de firma Lamb. Van Peteghem en Vader. Na de dood van

zijn vader in 1787 zette Lambertus het bedrijf verder in de Drabstraat en bouwde of herstelde nog een 23 orgels. Lambert Van Peteghem overleed te Gent op 5 september 1807.

Van Peteghem Pieter Karel, geboren te Gent op 15 januari 1792, was de zoon van Lambertus Van Peteghem. Hij bouwde ongeveer honderd orgels, waaronder een orgel voor de kerk te Meulestede, een voor de kapel te Sint-Amandsberg, een verbouwing van het orgel van de Sint-Jacobskerk. Hij bouwde ook het orgel voor de Sint-Pieterskerk te Gent in 1846 : dit orgel telt 35 registers en 3263 pijpen en kostte 10.702 F. P.K. Van Peteghem overleed op 24 juli 1863.

Van Peteghem Cornet Maximiliaan, zoon van P.K. Van Peteghem, werd geboren te Gent op 11 december 1822. Hij werkte bij zijn vader en nam de werkplaats, die gevestigd was in de Sleepstraat nr. 3 over in 1858. In 1864 bouwde hij een nieuw atelier op de Muinkkaai 39. Hij had ook een werkplaats te Rijsel. Max. Van Peteghem overleed te Gent op 4 januari 1870. Het orgel te Melle werd gebouwd door M. Van Peteghem in 1865 en wordt beschouwd als zijn beste werk.

Vier generaties van het geslacht Van Peteghem hebben dus te Gent het bedrijf van orgelbouwer beoefend.

M. STEELS

BRONNEN

1. La Flandre Libérale : supplément 14 november 1897. Mozart. (getekend B : vermoedelijk P. Bergmans)
2. Heringebruikname van het Gerestaureerde Orgel in de Grote Kerk der Ned. Herv. Gemeente op de Markt te Vlaardingen op vrijdag 23 nov. 1973 te 19.30 uur. (Het orgel in de Grote Kerk te Vlaardingen door Hans van der Harst)
3. E. Gregoir : Histoire de l'orgue suivie de la biographie des facteurs d'orgue et organistes néerlandais et belges. Antwerpen 1865.
4. G. Potvlieghe : Levensschets der Van Peteghems.
5. Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen. Deel 4.
6. Ook Semmerzake bezit een orgel gebouwd door Van Peteghem. Het werd geklasseerd op 13.7.1945. Over kort zal het hersteld worden. (De Gentenaar 23.11.1974).

INVENTAIRE ARCHEOLOGIQUE - HUIS DER ONVRIJE SCHIPPERS

Verleden jaar werd het Huis der Onvrije Schippers op de Koornlei gerestaureerd. Wij gaan eens kijken wat Victor Van der Haeghen over dit gildehuis schreef op 4 maart 1898 in de "Inventaire archéologique de Gand" onder de rubriek "Burgerlijke gebouwen - Koornlei - 18e eeuw - 1740".

Wij geven hier een vertaling van deze in het Frans opgestelde fiche :

Vanaf de 14e eeuw komen wij naast de Vrije Schippers die verenigd waren in een machtige nering, Onvrije Schippers tegen die, zonder te genie-